
FEHÉR BENCE

Újabb verses felirattöredék Daciából

Mindezidáig nem ismertünk római feliratokat Désről, bár Samum municipium a város közvetlen közelében terült el. Azonban Dés középkori temploma kerítésfalába van egy kőtömb beépítve, amelyet kőfaragójegyves címerpajzs díszít. Ez valójában egy átfaragott római szarkofág, és tisztán látszanak rajta egy verses felirat maradványai, de-rékszögben elfordítva az óramutató járása szerint: 10 hexameter vagy pedig 5 disztichon néhány kezdő betűje. A középkornál későbbi bevételeket is lehet rajta találni, amelyek alapján az a téves hír is elterjedt, hogy ez egy rovásírásos felirat.¹

Kulcsszavak: verses felirat, szarkofág, középkori átfaragás, címerpajzs, hexameterek

Meglepő módon Daciában a mai napig előfordulhatnak azonosítatlan római feliratok, melyek a középkorig visszamenően nyilvánosan, mindenki szeme előtt, szabadon álltak. Csak találgatni lehet, hogy „rejtekezésüknek” mi az oka, az egyik lehetséges magyarázat mindenképpen az, hogy akik látják, valamilyen okból, téves hagyományt követve, nem római, hanem középkori vagy éppen ősmagyar emlékeknek gondolják – különösen egyébként római emlékekben viszonylag szegény környéken.

Dés például római emlékektől kifejezetten üres,² szemben a viszonylag közel eső Szamosújvárral,³ így nyilván senki nem megy kifejezetten azért Déstre, hogy római emlékeket keressen. Így maradhatott észrevét-

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² Ámbár az egész közeli Alsókosály/Cășeiu faluból (Samum) szép számmal ismertek feliratos emlékek (jelenleg 39 kőfelirat), amelyek alapján kézenfekvő lett volna a gondolat, hogy a közeli nagyvárosba, Déstre valószínűleg szállítottak el és építettek be római köveket.

³ A legközelebről verses felirat innen ismert: CLE 1976, ILD 592.

len a dési református templom (ami Dés középkori egyháza) kerítésfalának alsó kapujába befalazva egy nagyobb, jelentős részben középkori átfaragással átalakított kődarab, amelynek mindazáltal az alsó fele felismerhetően oldalra fordított latin nyelvű ókori szöveget tartalmaz. A helyszínen amatőr íráskutatók információi alapján⁴ magyar rovásírásos felirat volna, ezt keresve találtam 2019. VIII. 27-én a feliratot (természetesen rovásírásnak nyoma sincs).

Jelen állapotában a töredék 72 x (104) x ? cm méretű kőlap, (eredetileg) bal oldalán négyzet alakú bemélyített mezőben középkori faragvány: tagolt gyűrű (12 megnyúlt tag, 90°-onként egy-egy eredetileg díszesen faragott, mára teljesen lekopott gömböcskével tagolva) közepén egy tárcsapajzs, amelyben egy összetett mesterjegy áll; alatta talán egy végsőig lekopott talajvonal tagolja két részre a pajzsot. (Eredetileg) jobb oldalán tíz soros latin szöveg maradványai, betűméret: 3,8–3,6 cm (1–5. sor), 3,5 cm (6–10. sor). Az elrendezés alapján bizonyosra vehető, hogy egy szarkofág előlapjáról van szó, amelynek csak kicsi része maradt meg; az eredeti hossz méretet csak a szöveg esetleges kiegészítése után lehetne megállapítani. A középkori faragvány nyilvánvalóan egy eredeti bal oldali faragvány átalakításából keletkezett, amely valószínűleg eredetileg is négyzetes képmézőt alkothattott és viszonylag sekély lehetett, semmiképp nem reliefes fülke. Leginkább tehát peltadisztt gyaníthatunk az eredeti szarkofáglap két szélére, amelynek körvonalát őrizné a mesterjegyet körülvevő gyűrű. Az eredeti dísz szinte teljes eltűnése arra utal, hogy az átfaragás során a felületet mélyítették is, emiatt van, hogy a feliratos mező – mérete: 50 x (34) cm – is némileg le van csiszolva, a betűk sekélyek, bal oldalt talán egy eredeti perem nyoma fedezhető fel, de teljesen szintbe csiszolva; jobb felé a lecsiszolás erősödik, a betűk ezért még azelőtt megszűnnek, ahol a kő el van törve.

A felirat szövege:

De[- - -]
 desin[- - -]
 mox OS[- - -]
 proñepo[- - -]

⁴ ZOMORÁNÉ CSEH (2008: 13–18); MANDICS (2010: III 41).

uñde S+[- - -]
 munia[- - -]
 lustra p[-]r[- - -]
 vixit ê[t - - -]
 unica patr[is - - -]
 quâe pošu[it/ere - - -]

Az utolsó három sorban a szavak közt halványan lefelé néző háromszöges tagolók észlelhetők.

Világosan egy verses töredékről van szó, ezt mutatja több szó használata is: *mox*, *desino*,⁵ *lustra*. A *lustra* itt nem lehet egyszerű életkoradat (egyébként az életkor *lustrum*okban számolása is erősen a “fentebb stílhez” tartoznék és versgyanús lenne), mert utána egy egyedülálló fennmaradt függőleges hasta áll, tehát I szám lehetne csak: olyan közel nem lehetett hozzá újabb függőleges véset, ami legalább II számot adna), viszont a szó egyértelműen többesszámú. A magányos hasta tehát betűtöredék, amellyel egy a *lustrum*ra vonatkozó ige kellett hogy kezdődjék, hasonlóan pl. a CIL III 3338 = CLE 419 felirathoz: *post lustra perempta*.⁶ Ezt a felszín részletes vizsgálata igazolja is: a függőleges hasta bizonyosan egy P-jellegű betű volt, és egy betűnyi lacuna után egy hasonló jel halvány formája rajzolódik ki, így jogosan tételezhetjük fel a P[E]R betűket, ami lehetett a *perimo* vagy más rokonértelmű ige (pl. *perago*) kezdete. Még egyértelműbb az utolsóelőtti sor, ami egyértelműen [*spes*] *unica patr[is]* vagy [*cura*] *unica patr[is]* maradványa.⁷ Ez tökéletes vég lehet hexameternek, de distichonnak is elképzelhető: [- - - *erat spes*] *unica patr[is]*, ill. [- - - *spes* | *unica patr[is erat]*]. Még logikusabb azonban, hogy hexameter kezdetét lássuk benne, ha feltételezzük, hogy egy leírt sor egy versornak felel meg, és ezt támogatja az is, hogy úgy tűnik, minden máso-

⁵ A feliratos prózában szinte soha nem használják; legvalószínűbb a *desine flere* versformula használata, vö. CLE 507, 1068, 1109, 1205, 1295, 1700, 1834, 2116, 2177, *AnÉp* 2015, 860, 1976, 284b, 1990, 95, 2007, 933=2015, 860, variánsa CLE 971. Feltűnő mindenestre, hogy ezek nagy többségben itáliai, sőt római adatok, az egész Duna-vidékről eddig csak egy dalmatiai példa volt ismert (CLE 1205 = CIL III 9314).

⁶ Egy másik lehetséges feloldás, mint CIL XIII 128-ban: *lustra p[e]r [octo]* (más számnév semmiképp nem illik a metrumba).

⁷ Cf. CLE XII 1447 (Massilia): *unica cura fuit*.

dik sor beljebb kezdődik (pentameterek?).⁸ Az utolsó sor jelentése teljesen világos: *quae posu[it/ere ...]*.

Említendő, hogy a feliraton jelentős mennyiségű utólagos, vsz. koraújkori (részben újkori) véset is van, amelyek mind már a mai 90°-ban elfordított állásban keletkeztek, és a mesterjegy köré csoportosulnak. A (mai) bal felső sarokban *P A* betűk (2,5–3 cm) alatt egy ligatúra (vagy kisebb második mesterjegy, T^NL?), amelyek jóllehet utólagosak, viszonylag régebbiek (talán 18–19. sz. lehet?). A jobb alsó sarokban egészen modern jellegű *A K* (1,3–2,6 cm), vsz. 20. sz., és egy kurzív írás cecruzával: *[itt?] voltam P K (?) | 1944*. A körben, a pajzstól jobbra két egészen felszínes, alig pár évtizedes karc (3,5–4 cm): *E ° I/* és *M*, illetve egy durva, mély vésés, amely talán egyáltalán nem ad betűket, ha igen, akkor szögletes *C C ° v. C E* (3 cm). Végül a pajzs felszínén a “talajvonal” felett kusza felszínes rézsútos karcok, amelyek szerintem nem szándékosak, alatta pedig talán egy utólagosan bevésett, a mesterjegynél szélesebb és sekélyebb jelekkel készült, mára szinte teljesen olvashatatlan évszám: *1[-]7 (?)*. Ezeknek a karcoknak, véseteknek az egyetlen jelentősége az, hogy ezek lehettek azok a jelenségek, amelyek alapján tévesen szárnyra kelt a legendája, hogy rovásírás van a kőemléken. A “rovásfelirat” közlői a latin betűket is realizálták, azokat azonban a rovásjeleket író személy koraújkori szövegéhez tartozónak vélték, olyan szinten abszurd olvasatot adva, hogy azt még idézni sem érdemes.⁹

⁸ Ez esetben azonban a 4. sorban csúnya verstani hiba van, hiszen a sorkezdő *pronepos* szó nagyjából biztosra vehető.

⁹ A régi dési óvári emléktoronyban annak megsemmisítéséig (1938. XI. 8.) szintén volt egy faragott kőtomb, amelyen állítólagosan domborművű ábrázolás volt, bár a fele a 18. században megsemmisült, sőt az is felvetődött, hogy az akkor visszahelyezett kő már nem az eredeti (*Magyar Hirmondó* 1783/47: 372 „a 7 kapitányoknak képeik egy hosszú kövön ki vagnak metszve”, KÖVÁRI [1866: 314]; KÁDÁR [1900: 86–87]). Valószínű, hogy itt szintén egy római domborműves kőemlékről volt szó, talán sírkőről; feliratra azonban csak utólag vélték emlékezni (KÖVÁRI [1866: 314] „a nép hiszi, hogy rajta felirat is volt”). Persze ZOMORÁNÉ CSEH (2008: 19–21) és nyomában MANDICS (2010: III 22) ezt is rovásírásos emléknek tekinti. Nagyon nehéz eldönteni, volt-e valaha római felirat a kövön, de nagyon megnyúlt méretei alapján (1,5' x 8' KÖVÁRI) az is elképzelhető, hogy a „hétvezér”, ill. a domborműves ábrázolás a legenda, és valójában egy mérföldkőről volt szó, értelemszerűen felirattal.

Felhasznált irodalom

- KÁDÁR 1900 KÁDÁR J., *Szolnok-Doboka megye monográfiája* III., Dés, 1900.
 KŐVÁRI 1866 KŐVÁRI L., *Erdély építészeti emlékei*, Kolozsvár, 1866².
 MANDICS 2010 MANDICS Gy., *Róvott múltunk I–III.*, Arad, 2010.
 ZOMORÁNÉ CSEH 2008 ZOMORÁNÉ CSEH M., *Dési rovás emlékek*, Szamosújvár, 2008.

A new fragmentary verse inscription from Dacia

Up to now, Roman inscriptions were not recorded from Dés (Dej, Romania), although the Roman municipium Samum was in the neighbourhood. However, there is a stone block built into the outer fence of the medieval church of Dés, decorated with a medieval mason's shield. Actually it is a reworked Roman sarcophagus, and the remains of a verse inscription are clearly visible, turned in 90° clockwise: initials of 10 hexameters or 5 distichs. Some post-medieval incisions can be detected, which gave the stone a false reputation of being a Hungarian runiform inscription.

Keywords: verse inscription, sarcophagus, medieval reworking, shield, hexameters

1. kép: A köemlék jelen állapotában

2. kép: A felirat

3. kép: A szarkofág lehetséges rekonstrukciója